

AZ EGYÉNISÉG

MINDEN EGYES EMBER, sőt az egészen kis gyermek is felismeri rokonát, barátját, ellenségét anélkül, hogy a megkülönböztetés alapjául szolgáló ténycsoportot meghatározná. Mi sem az egyéniség fogalmi meghatározásából indultunk itt ki, nem sorolunk fel nagy neveket, vitatott definíciókat, hanem egyszerűen vizsgálódásunk tárgyává szeretném tenni az élőembereknek azt a sajátosságát, ami őket a maguk nemében egyetlenné, tehát egyeddé, egyénné teszi. Minden további szórszálhasogatás nélkül három nagy csoportot állíthatunk fel e sajátosságok között: fizikait, szellemit és biológiaiit.

A fizikai csoportba sorozunk belé mindent, ami fizikai, kémiai folyamatokra vezethető vissza, illetve ilyen törvényekkel jellemezhető, ilyen kategóriákkal kifejezhető. Ezekről homlokegyenest különböznek a szellemi tulajdonságok és képességek. A két csoport felállítását után előttünk marad még egy olyan tulajdonságcsoporthoz, amely az előbbi két kategóriába semmiképpen be nem illeszthető. A fizikaiaknál bonyolultabbak, összetettebbek, magasabbrendűek, szóval olyanok, aminők az élettelen világban fel nem

lelhetők. Viszont a szellemi kategóriába sem valók, mert anyagszerűségük elvitathatatlan. Ezek számára egy külön kategóriát, a biológiaiakat kell felállítanunk.

A három felsorolt kategóriába hiánytalanul beilleszthetünk mindent, ami az egyéni életet jellemzi. Ezt annál könnyebben tehetjük meg, mert mindezek egy bizonyos és minden ember számára pontosan feljegyzett és keresztlevélben feltüntetett időpontban kezdődnek meg és egy határozott, halotti bizonyítványában feltüntetett időpontig mindenki által megfigyelhetők. Az egyéni élet olyasvalami tehát, ami olyan közvetve és közvetlenül észlelhető, három kategóriába tartozó jelenségcsoportból áll, amely az illetőt tökéletesen jellemzi, de sem születése előtt, sem halála után egyáltalán nem észlelhető.

Az a kérdés merül most már fel, honnan és miből ered ez a háromféle jelenségcsoport? A fizikai csoportba tartozókat minden további nélkül visszavezethetjük a testre, a szellemi csoportba tartozókat pedig a lélekre. A közfelfogás, tudományos kutatás, természetes józan ész, vallásos hit ugyanis egybehangzóan azt állítja, hogy testből és Lélekből állunk. Ez minden további nélkül igazolja a két kategóriát, az a belátás pedig, hogy a test és lélek nem külön, hanem együtt vannak, tehát együtt működnek: természetessé teszi, hogy két ilyen különböző minőségű valóság kölcsönhatásából új, az előző két kategóriába nem sorozható, ú. n. biológiai jelenségek fakadnak.

Áttérve a test és lélek természetének tanulmányozására, az elsővel gyorsan végezhetünk, önmagában véve a test nem egyéb anyag-halmaznál; fizikai és kémiai törvényekkel kifejezhetetlen tulajdonságai és képességei pedig áttelekesítetttségéből fakadnak. A lélekről viszont tudjuk, hogy szellemi természetű valóság és így az anyagi világ kategóriáival, mértékegységeivel, jellemvonásaival teljességgel megmagyarázhatatlan. Viszont egész beszédünk, szavaink, fogalmaink az anyagi világgal kapcsolatban fejlődtek ki, a tárgyakat ismerjük meg először s csak fáradtságos absztrakció segítségével jutunk el az elvont fogalmakhoz. Ha tehát a szellemi világra vonatkozó gondolatainkat akarjuk kifejezni, megértetni: kénytelenek vagyunk hasonlatokkal, példákkal élni. További nehézség származik abból, hogy a lélekről s általában a szellemi világról, mivel nekünk magunknak van lelkünk, nem külső megfigyelés, hanem belső átélés és intuíció segítségével bizonyosodunk meg. Ezt az átélést kifejezni, mások számára érthetővé tenni, mivel semmi külső dologra nem hivatkozhatunk: különösen nehéz és könnyen félreérthető feladat.

Belső átéléseinkre irányítva figyelmünket, azonnal sajátosság dologra bukkanunk. Ugyanis, ha lelkünkéről beszélünk: különbséget teszünk önmagunk és lelkünk között. Lelkünkéről mindig úgy beszélünk: mint tulajdonunkról (van lelkem), viszont amikor mivoltunk legvégső valóságáról van szó, szóval arról, aki van, aki a számunkra lehetséges létezés végső, tovább nem kerülgethető valósága, akkor egész egyszerűen azt mondjuk, hogy „én vagyok“.

Az „én“ tehát az a végső bizonyosság, az a végső valóság aminél tovább nem mehetünk, amit tovább nem oszthatunk. Sokszor halljuk és meg is szoktuk már, hogy a lelket osztják, bontják, tudatalattiról, öntudatosról stb. beszélnek, de az „én“-nek az osztása, az „én“-en belől valaminek a megkülönböztetése teljességgel lehetetlen. Mert ha valaki ilyet próbál, csak oda lyukad ki, hogy azt mondja: „én“ és „nem-én“, ami nem „én“, az pedig mindig más!

Tovább gondolkozva az „én“-en, magától értetődőnek tartjuk, hogy ez olyan lelki valami, ami a lelkünkön belül van. Az „én“ tehát a lélek része. Ezt úgy képzelhetjük el, hogy a lélek valami szellemi természetű szubstanciából áll és ebben valami sűrűsödési pont az „én“. Használható hasonlatkép az orvosok előtt jól ismert sejt, melynek szubstanciája a protoplazma és a benne lévő sejtmag, mely ugyanabból a szubstanciából áll. A kutatók is valahogy így képzelik el az „én“-t, például Schaxel „lélekszerű önmagára eszmélt organizációnak“, Driesch

„a birtoklás öntudatos vonatkozási pontjának“ nevezi. Az „én“-nek és a léleknek a viszonyát úgy képzelhetjük el, hogy a lelken belül eszmél önmagára az „én“ azzal, hogy a lélekbe jutó benyomásokat önmagára vonatkoztatja és ehhez a munkához felhasználja a lélekben lévő képességeket. Mint ahogy a gyűjtőlencse fénykúpjának fókuszában sincs más fény, mint ami a lencsén megy keresztül, vagy mint ahogy a szél sem egyéb levegőnél, a hullám sem más, mint a tenger.

Az „én“-nek ezt a fokozatos önmagára eszmélését, kibontakozását önmagunkon és másokon figyelhetjük meg. Az újszülöttnak magától értetődő módon van lelke, de nincs még „én“-je. Minden jószemű szülő megfigyelheti, miképpen eszmél önmagára a csöppség, hogy vonatkoztatja magára benyomásait, hogy különíti el magát a „más“-tói.

Az „én“ az egész egyéni élet központi magva és ez az „én“ az, aki örül és búsul, vágyakozik és akar, megismer és birtokol. Akinek nincs „én“-je az nem lehet egyén, mert csak az „én“-nek vannak céljai és vágyai és az „én“ az, aki ezeket meg akarja valósítani és ki akarja elégíteni. Az sem kíván bővebb indokolást, hogy az „én“ lelkét és testét egyformán birtokolja és használja. A lélekből, annak szubstanciájából meríti szellemi erejét, öntudatát, képességeit és itt halmozza fel tudását, ismereteit.

Az „én“ tevékenységét főleg megkülönböztető, azonosító és birtokoló képessége jellemzi. Az önmagára eszmélés azzal veszi kezdetét, hogy megkülönböztetjük éniünket a nem „én“-től, a „más“-tói. Viszont részben azonosítani kell magunkat, részben szabadon azonosítjuk magunkat mindazzal, amit birtokolunk. A fájdalom arra kényszerít, az élvezet arra édesget, hogy átéljük testünket, hogy olyan bensőséges kapcsolatba kerüljünk vele, mint semmi mással a világon. Egyéb materiális és szellemi dolgokat tetszésünk és életlehetőségeink szerint veszünk birtokunkba és hosszabb-rövidebb ideig azonosítjuk velük magunkat.

Durván felvázolt esetvonásokkal ilyen módon magyarázhatók meg az egyéni élet észlelhető jelenségei. A lélek a benne önmagára eszmélő „én“-nel és a test ma már újra természettudományi igazságok, a józan ész és a vallás pedig soha, egy pillanatra sem hagyta el őket. Ez a felfogás azonban nem teljesen alkalmas a megfigyelés és kutatás eredményezte tények megvilágítására. Semmiféle kielégítő választ nem kapunk az élés, az eszmélés mivoltára, a test felépítésére és működésére vonatkozólag, sőt még arra sem, hogy a lélekbe bezárt „én“ egyáltalán mi módon kerül kapcsolatba saját testével, hogy tudja céljainak keresztülvitelére felhasználni és egyáltalán hogy vesz tudomást a külvilágról, a mindenség fizikai, biológiai és szellemi részeiről és hogy tud azokra visszahatni?

Az ide vonatkozó elméletek felsorolása és megvitatása nemcsak hosszú időt venne igénybe, hanem fölösleges is. A nem szakembert jobban érdeklik a tények, a vizsgálati eredmények és a belőlük önként következő tanúságok.

Az embriológia az ember születés előtti kifejlődésével, az ú. n. méhenbelői étellel foglalkozik és megfigyelési eredményei felvetett kérdésünk megvilágítására különösen alkalmasak. A szerkezetnélküli parányi petesejtből néhány hónap alatt bonyolult szövetek, szervek, szervrendszerek és testtagok olyan csodálatosan összerendezett egysége alakul ki, amelynek titkai még mindig ismeretlenek előttünk. Ezt a folyamatot ontogenezisnek nevezik s tanulmányozása már azért is sokat Ígér, mert benne sem az „én“-nek, sem a léleknek semmi szerepe sem lehet, hiszen jól tudjuk, hogy az embriónak „én“-je nincs s nem is lehet, lelke pedig még üres. A léleknek különben sincs az életben közvetlen irányító aktív szerepe, mivel hivatása csak az „én“ önmagára eszmélésére és kiszolgálására vonatkozik.

Uexküll az ontogenezisben egy felépítési és egy működési terv megvalósulását látja. Egymástól függetlenül olyan résztvevőkészségek és folyamatok zajlanak le, melyek végcélja egy harmonikusan felépített szervezet kialakítása. Így tápcsatorna és emésztő apparátus készül, bár az embrió nem eszik, tudó, bár nem lélegzik, szem, pedig nem lát. A felépítési terv meg-

valósulása, bármily bonyolult és részleteiben áttekinthetetlen folyamat is, még nem minden. Egy működési tervet is fel kell tételeznünk, mert a test nem kiállítási tárgynak, nem műremeknek készül, hanem bonyolult működések végrehajtására, összetett, sokrétű feladatok elvégzésére. Azzal, hogy egy autó, repülőgép, rádió elkészül és tetszetős látvány: még nem dőlt el a használhatósága. Van egy kritikus pont, amikor megindítjuk, működésbe hozzuk s kíváncsian várjuk, az autó elindul-e, a repülőgép felszáll-e, a rádió megszólal-e? Ez a kritikus pont a magzatnál a megszületés pillanata, mert ha egyetlen szervnek, szervcsoportnak hiányos a működése s például a lenyelt tej a tüdőbe kerül, a keringő vér megalszik, a hőszabályozó centrum lehűlést, vagy túlmelegedést idéz elő: percek alatt bekövetkezik a halál. Éppen ezért Uexküll egész félreérthetetlen nyíltsággal ki is jelenti, hogy az embrionális fejlődésben egy okkult intelligencia tevékenységét kell feltételeznünk, aki éppen úgy tervez, vezet, irányít és végrehajt, mint a gépet tervező, házat építő mérnök.

A természettudományi kutatás a modern embriológia nyújtotta adatok, vizsgálatok és kísérleti eredmények következtében az elé a dilemma elé került, hogy vagy elfogadni s akkor tanulmányozni is kényszerül egy szellemi valóságot, vagy le kell tagadnia és eredményeit, hatásait mindenféle nyakatekert, legfőképpen pedig a tudományos kutatás dveivd ellentétes fogásokkal kell kimagyaráznia.

A természettudósok többsége az előbbi választotta s nagy tudományos felkészültséggel fogott ehhez az új feladathoz. Mivel ez a szellemi valóság közvetlenül meg nem ismerhető: a matematika bevált módszere szerint, mint ismeretlent kezelik, szimbolikus névvel jelölik s eredményeiből, megnyilvánulásából következtetnek vissza rá. Becher, Pauli pszichének, Driesch pszichoidnak, Huzella organizációnak, Reinke szellemi princípiumnak, Roux immanens faktornak, Schaxel az aristotelesi szóval entelechiának nevezi. Ennek a kutató munkának ma már szinte áttekinthetetlen irodalma van, épp ezért csak néhány kérdést és néhány jellemző megoldási módot említek meg.

Az első kérdés az volt, hogy ennek a szellemi faktornak tevékenysége célszerű-e? Rignanonek erre vonatkozó munkái szakkörökben közismertek. Végigmegy az összes életjelenségeken s egytől-egyig kimutatja bennök a „finalis aspectust“, a célszerűséget. Maga az anyagcsere sem egyéb választásnál és válogatásnál. A táplálékok gazdag tárházából mindig az az anyag, az a vegyidét, sokszor csak az az atómcsoport választatik ki, amire szükség van. Kranichfeld azt fejtegeti, hogy ha a sejtet egy olyan kémikus leikével ruháznók fel, aki az összes emberi ismeretek birtokában van, akkor is megmagyarázhatatlan maradna az anyagcsere csodálatosan bonyolult, de minden aprólékos részletében célszerűen végzett folyamata. Az elemi életjelenségek a legegyszerűbbtől a legbonyolultabbig egytől-egyig célszerűek és az ember életét, fennmaradását biztosítják.

A második kérdés a tudás, az ismeret kérdése. Mert célszerű tevékenységet végrehajtani, terveket, szándékot megvalósítani csak ismeretek birtokában lehet. Az volt a kérdés, hogy ezeket az ismereteket tapasztalattal szerezzük-e, úgy ahogy mi magunk fáradságos tanulással szerezzük meg minden tudásunkat. Tetszetős elméletek is készültek ennek megértésére. Az ú. n. pszichovitalista és neo-lamarckiánus irányok példáid azt hangoztatták, hogy ez az ú. n. „világszellem“ az élőlények többszázmillió éves fejlődési korszaka alatt „tanulta meg“ ismereteit s kísérletezés, próbálkozás fáradságos felfelé kapaszkodásával jutott el mai fejlettségi fokához. Ezeket a spekulatív feltevéseket számos kísérlet cáfolta meg. Elég közülök egyet megemlíteni. G. Wolf egy götének műtéti úton eltávolította szemlencséjét s megfigyelte annak tökéletes regenerálódását. Ezt a kísérletet számtalanszor

megismételték már azóta s ha valaki előítélet nélkül átgondolja, világosan látja, hogy a szellem feladatát nem tapasztalatokkal szerzett ismeretekkel szerezte meg, mert ilyen esemény — a szem megmaradása melletti szemlencse kiszakadása — az egész leszármazás történetében elő nem fordulhatott.

A következő kérdés, hogy a szellemi tényező tökéletes tudáson, végtelen ismereteken alapuló elhatározásait apró próbálkozásokkal valósítja-e meg? Mi emberek ugyanis, ha bármily tökéletes eszme birtokába jutunk, annak gyakorlati megvalósítását kísérletekkel, próbálgatásokkal javítgatjuk, tökéletesítjük. Hogy a szellemi faktor nem így jár el: azt már az egyszerű megfigyelés is megmutatja. A reflexek, valamint az összes általános életjelenségek ugyanis a születés első pillanatától fogva a maguk befejezett tökéletességükben nyilvánulnak meg.

A megfigyelések eredményét számos kutató úgy próbálta meg kimagyarázni, hogy azt állította, hogy a reflex-pályák „becsiszolása“, „kiépítése“ a méhen belőli életben apró rángások, kis összehúzódások, szóval begyakorlás és kipróbálás által jön létre. A kérdést csak kísérlettel lehetett eldönteni. Magától értetődő módon emberen nem kísérletezhetünk, de erre különben sincs szükség, mert az állatkísérletek eredményei óvatos mérlegelés alapján felhasználhatók.

Graham Brown, Weiss meg számosan pillangókat, csirke, macska stb. embriókat idő előtt kiszabadítottak a gubó, tojás, illetve anyaméhből s megfigyelték, hogy a reflex attól a pillanattól fogva egyáltalán megnyilvánulhat-e: s íme a reflex azonnal, a maga befejezett tökéletességével jelentkezik. Carmichael, Dettwiler, Matthews s mások szalamandra-lárvákat narkotikus hatású oldatban mozdulatlan állapotban neveltek fel és így megakadályozták, hogy egyetlenegy begyakorló mozdulatot tehessenek. Mégis kifejlődésükkor a természetes módon felnevelt ellenőrző állatokhoz mindenben hasonlóan viselkedtek.

Ez a néhány kísérlet kétségbevonhatatlanul bizonyítja, hogy a szellemi tényező végtelen tudással, tökéletes ismeretekkel rendelkezik s céljait azonnal és tökéletes módon valósítja meg. A biológia nyelvén mindezt primér tudásnak, autonómiának, illetve potenciának nevezzük. Felsorolhatatlanul sok újabb kísérlet és megfigyelés történt ezek részletes tisztázása és megvilágítása érdekében. Ha valaki áttanulmányozza őket s egybeveti a közismert tényekkel, akkor lehetetlen be nem látnia, hogy a szellem nem a maga kedvéért él és nincs szüksége a lélekre, mert sem az étellel, sem az egyéni öntudattal nem nyer semmit. A mindentudás, a tökéletesség, a befejezettség, a végtelen és határtalan hatalom nem fokozható s ezért önmaga változhatatlan. Nem ő él tehát és nem ő eszmél, mert ő maga az élet és az eszmélet, hanem bennünket éltet és eszméltet.

A kísérleti biológiában nyert eredményeinkkel visszatérve az egyéniséghez, ezt most már nem a test és a lélek kettősségének, hanem a test, a lélek és a szellemi tényező összjátékának kell tartanunk. Mert a szellem az, aki felépíti, élteti és működteti testünket és ő az aki megteremti és eszméltet! lelkünket. Ezeket a bonyolult tevékenységeket pedig teljesen önzetlenül végzi, teljesen háttérbe vonul és úgy adja nekünk ingyen adott ajándékait, mintha mi magunktól élnénk és eszmélnénk.

Az „én“-ünk ezeket el is fogadja, fel is használja s mindent saját céljai szolgálatába állít. Az „én“ és a szellemi tényező többi kapcsolatával kell most tehát foglalkoznunk. Vázoljuk fel először külön, azután együttes tevékenységüket.

A szellem úgy építi fel, úgy élteti és úgy működteti testünket, hogy nem is tudunk róla. A reflexek, az anyagcsere, az elemi élet jelenségek úgy zajlanak le, hogy nem veszünk róluk tudomást. Ugyanígy teremti

meg és eszméleti lelkünket. „Én“-ünk pedig teljesen szabadon és függetlenül tüzi ki céljait, alakítja ki elhatározásait s formálja ki állásfoglalásait. Bármit határoz ugyanis, maga még a legegyszerűbb cselekedetet sem képes végrehajtani. Figyeljük meg legegyszerűbb akaratlagos mozdulatunkat, tegyünk pl. odébb egy előttünk lévő tárgyat. Alaposan és egyes részleteiben átgondolva ezt: hamarosan belátjuk, hogy ebben nem egyedül „én“-ünk tevékenykedett, mert *én* csak akarok s amit akarok, az megtörténik. Elhatározom, hogy megfogom a tárgyat, de hogy ennek a cselekedetnek a végrehajtásához milyen és mennyi biológiai folyamatra van szükség, arról sejtelmem sincs. Agykérgem sok millió mozgató ducsejtje közül melyeket kell ingerületbe hozni, az idegizgalmat milyen bonyolult hálózatokon kell végigvezetni, milyen izmokat, izomcsoportokat kell összehúzódnásra, másokat ellazulásra bírni, hogy ujjaim éppen azt a tárgyat ragadják meg. Én akarok tehát, de a szellemi tényező cselekszik és elhatározásomat mindentudó bölcsességével és végtelen hatalmával valósítja meg.

Minden egyéni cselekedet tehát a legegyszerűbbtől a legbonyolultabbig az „én“ és a szellemi tényező együttműködésének, funkcionális egységének eredménye. Ez utóbbi azt akarja tehát, hogy éljünk, fejlődjünk és ezért nemcsak éltet és eszméltet, hanem felment minden olyan munka alól is, ami nem ennek a célnak szolgálatában áll. Kétségbevonhatatlanul bizonyítja ezt a szokások és az automatizmusok kialakulása. Minden egyes új problémával, elibénk kerülő új feladattal csak addig kell foglalkoznunk, amíg döntünk és megfelelő magatartásunkat kialakítjuk. Attól kezdve az egész dolog fokozatosan automatikussá válik; nem kell többé vele törődnünk s figyelmünket más feladatok felé fordíthatjuk. A járástól az autózézetésig mindent így tanulunk meg és azután már úgy végzi helyettünk éltető, eszméltető szellemi tényezők, hogy nem is tudunk róla. Helyesen ismerte fel W. James a valóságot, amikor azt mondotta, nem helyes: medvével találkoztam, megijedtem, elfutottam; hanem ez a helyes sorrend: medvével találkoztam, elfutottam, megijedtem. Nap nap mellett vesszük észre, hogy ha elgondolkozva járunk az utcán s a villanyos ránk csönget, autó ránk túlköl, hogy már rég a járdán vagyunk, amikor ráeszmélünk a veszélyre és megijedünk; utólag átgondolva az egészet nem is tudjuk, hogy kerültünk oda.

Mindezek egyformán érvényesek az összes élőlényekre, tehát emberre és állatra. A legegyszerűbb kis véglénynek, a kis amőbának is van „én“-je, mert mint Jennings kimutatta, próbál és tanul, tapasztalati tudást gyűjt és egyéni magatartást alakít ki. Életfolyamatait viszont primér tudás, potenciák birtokában, autonóm módon végzi „szellemi faktora“, mely élteti és eszmélteti őket.

Helyesen ismerte fel tehát Driesch az élet, a fejlődés végső alaptörvényét, amikor azt írta, hogy az a személy feletti hatalom, mely az életet megteremtette és fenntartja, „azt akarja“, hogy az élőlények öntudata mind magasabb fokra jusson. Ennek az „immanens akaratnak“ gyakorlati keresztülvitelét az állatpszichológia, magatartástan stb. legújabb felfedezéseinek felhasználásával úgy képzeljük el, hogy az éltető és eszméltető szellem azt a kívánalmat támasztja az „én“-nel szemben, hogy „éljen!“ Ennek a belső parancsnak félreérthetetlen figyelmeztetése a „kedv és kín“ princípiuma, elégtelési lehetősége pedig az a gyakorlati szellemi tevékenység, mellyel az élőlény környezetét felismerni iparkodik s abba beilleszkedve vágyai kielégítésére, céljai megvalósítására törekszik.

Az emberrel szemben azonban ezenkívül még egy újabb kíváncsi támogat, a szellemi fejlődésé, az erkölcsi tökéletesedése és ennek megvalósítására új képességet, a metafizikai képességet kapja. Helyesen mondta tehát Hegel, hogy míg az állat tisztán fizikus, addig az ember metafizikus és Kant, hogy az emberi mivoltból éppen olyan lefejtethetlen a metafizikai szellemi tevékenység, mint a lélegzés és Schopenhauer, hogy minden igaz és jó credoja: hiszek a metafizikában.

A szellem az emberrel szemben új kívánalmat támaszt, ennek megvalósítására új képességet ad, új életterületet, a világmindenség szellemi

régióit tárja fel előtte, az értékek és eszmények vonzását bocsátja rá, a lelki ismeret szavával figyelmezteti, örömmel jutalmazza, szégyennel és undorral bünteti. Két világban élünk, két értékskálával rendelkezünk, kétféle szellemi képességünk van és mindezeket egymással viszonylatba hozhatjuk, egymással poláris kapcsolatba állíthatjuk. Amíg az állat belé van merítve az élet óceánjába s annak hullámaival emelkedik, süllyed és soha kívülről nem láthatja magát, soha önmaga fölé nem emelkedhet, addig az ember hasonlatos a parthoz ért úszóhoz, aki ha szilárdan megveti lábát, kiemelkedhet a vízből s kívülről nézheti a vizet, ha azonban akarja, bármikor a hullámok játékának is átengedheti magát.

Megítélhetjük ítéleteinket, felülbírálnak magatartásunkat, szabadon választhatunk a kedv és a kín princípiuma, illetve az öröm és értékek vonzása között. Ez az ember és állat között lévő igazi különbség, nem pedig a kéz és a láb formája. És ez az egyén és az egyéniség különbsége is. Mert egyed, egyén, individuum mindenki, akinek „én“-je van, aki „én“-jét megtudja különböztetni a „más“-tói, de egyéniségnek csak azt tarthatjuk, aki előtt felmerülnek az értékek és az eszmények, aki értékelni tud és így önmaga értékítélet alá tartozik.

REÖK IVÁN